

dramaturgica razgovornoj. To vrijedi i danas za slične naizve kao što su *pedagoginja/pedagogica*, *psihologinja/psihologica* i dr. A zanimljivo je da to autorica nije napisala sada, nakon zbivanja s tim imenicama i znanja o njima, nego je to napisala prije desetak godina kad je to obradila u svojoj doktorskoj radnji pod nazivom *Razvitak hrvatskoga kazališnog nazivlja*. Naime autoričina knjiga je gotovo neizmijenjena njezina doktorska disertacija iz 1989. i šteta je što je toliko dugo bila neizdana jer je ona dobar i koristan prinos našem nazivlju, cjelovit je popis našega kazališnoga nazivlja, temeljito opisan prema specifičnostima svakoga naziva u povijesnoj pretežnosti i u njegovu suvremenu stanju.

Stjepan Babić

KOLIKO JE PROZODIJSKIH LIKOVA STILEMNOGA REFLEKSA DUGOGA JATA U HRVATSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU?

 pravogovornoj vrijednosti, o fonološkome statusu i o pravopisno-slovopisnom pitanju refleksa starohrvatskoga dugog jata u književnom jeziku toliko se pisalo da se već i stručnjaci pribijavaju opsežnosti i zamršenosti toga normativnojezičnoga sklopa. A kako će se tek u tome snaći obrazovani laici ili pak oni slabijega općeg obrazovanja? No uzmu li se stvari u jezgrenom opsegu, one i nisu tako zapletene, bar ne u svome glavnom, pravogovornome vidu. A naš članak govori baš o tome, s težištem, kako i naslov kaže, na stilemnim ostvaraji-

ma starohrvatskoga dugog jata. Iz svega, naime, što je podrobno objasnio Brozović¹, zna se da je u golemoj većini slučajeva odraz dugoga jata u običnoj, tj. nestilemnoj praksi hrvatskoga književnog jezika jednosložan i dug: *bijěl, svijēt, cvijēt; vrijédna, cijéla, bijéla*. Prve su tri riječi jednosložne, a druge tri dvosložne s dugim prvim slogom. Jednosložnost i dužina jednako vrijede i za zanaslasni dugi slog: *üvījēk, pröpovījēd*, samo što je sad u posljednjem slogu umjesto siline zanaslasna dužina. U takvu je pravogovornom rješenju u cijelosti održana zapadnonovoštokavska ikavska prozodija u novome, drukčijem odsječku: *bijěl, svijēt, cvijēt* kao *bīl, svīt, cvīt*, a *vrijédna, cijéla, bijéla* kao *vriđna, cíla, bíla*. Tako i *üvījēk, pröpovījēd* kao *üvik, pröpovid*².

Primjere jednosložne vrijednosti refleksa starohrvatskoga dugog jata naći ćemo u sljedećim stihovima S. S. Kranjčevića:

Äli spütān kōrāk zā trī drūgā vrijédi.
Dok čōvjeka būdē ljudstvo nē će mrijēti;
Ökovi su krīla da se bīžē lēti.

(In tyrannos)

Sve su to dvanaesterci a ostvaruju se uz uvjet da se *ije* izgovori jednosložno. Po naglascima se vidi da je *e* dugo. Takvi jednosložni i dugi ostvaraji sudjeluju u pjesmi neobilježeno kao i svaka druga riječ koja nije stilogena sama po sebi. Sve ostalo što se tiče pravogovorne strane nestilemnoga refleksa starohrvatskoga dugog jata u hrvatskome književnom jeziku znatno je manje važnosti.

Naše je zanimanje, međutim, kako već rekosmo, sad usmjereno na prozodijske likove stilemnoga refleksa staroga dugog jata u hrvatskome književnom jeziku, toč-

¹ D. Brozović, O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, *Jezik*, 20, br. 3, str. 65.–74.; br. 4, str. 106.–118.; br. 5, str. 142.–149.

Fonologija hrvatskoga književnog jezika, u: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Globus, Nakladni zavod, Zagreb 1991., HAZU, Zagreb 1991.

² S. Vukušić, Podrijetlo jednosložnog izgovora dugoga ijekavskog jata u hrvatskom književnom jeziku, *Jezik*, 38, br. 4, str. 113.–116.

nije u hrvatskome pjesništvu i izrazito ritmiziranoj prozi. Narav toga refleksa objasnio je Brozović u radovima iz bilješke 1. Taj je refleks dvosložan, s uvijek dugim *e*. Posrijedi je, dakle, trofonemni slijed /i+j+ē/. Pritom Brozović razlikuje tri prozodijska lika takva stilemnoga refleksa jata u hrvatskom pjesništvu. Jedan je od njih pod uzlaznom intonacijom: *ijé*, a Brozović ga navodi u Cesarićevoj pjesmi *Poludjela pti-ca*, i to u stihu:

Nije li vrijeme da gnijézdo vjĭĕ?

Prvi je refleks u riječi *vrijeme* jedno-složan i dug, a drugi u riječi *gnijezdo* dvosložan s vokalom *e* pod dugouzlaznim naglaskom, pa je time ostvaren jedanaesterac koji se skladno uklapa u ritmičku cjelinu pjesme.

Sljedeći je prozodijski lik stilemnoga odraza starohrvatskoga jata pod silaznom intonacijom: *ijĕ*. Brozović ga oprimjeruje dvama stihovima A. G. Matoša iz pjesme *Canticum canticorum*:

Sve strĕpĭ bĕzdan, dĕbok kao grĭjĕh
Sve dĕhtĭ vŏčka crvĕna ko smĭjĕh.

Dva su završna refleksa u tim stihovima, vidi se, dvosložna, s kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu i s dugim zana-glasnim *e* na kraju.

Treći prozodijski lik stilemnoga refleksa dugoga starog jata jest onaj zanaglasni: *ijĕ*. Uočit ćemo ga u sljedećim stihovima iz *Doma i svijeta* Franje Markovića:

Lāgāno dĕndā kŏčĭja uz sĕlo:
Od kŭčnĭh lĭĕsā pāšĕād ĭzljĭĕtā...

Posrijedi su jedanaesterci, pa posljednju riječ u drugome stihu treba izgovoriti s dvosložnim zanaglasnim refleksom i tako ona postaje četverosložnom ostvarujući skladan jedanaesterački jamski ritam.

Sve što je dosad ovdje rečeno neophodno je okruženje za glavni predmet ovog članka: razmatranje četvrtoga prozodijskog lika stilemnoga refleksa dugoga starohrvatskoga jata. A taj je također dvosložan i pod silaznom intonacijom, ali sa silinom na krajnjemu *e*: *ijĕ*. Takva lika, koliko mi je poznato, nema u dosadanjim razmatranjima stilemnoga, tj. dvosložnoga refleksa dugoga starohrvatskoga jata. A da je to doista tako, može se zaključiti i iz sljedećeg teksta Brozovićeve *Fonologije hrvatskoga jezika*³: »Što se tiče naglaska, nenaglašeni dvosložni jat i onaj pod dugim uzlaznim akcentom ostaju bez promjene, primjerice *ĭmrĭĕti* prema ikavskomu liku *ĭmrĭti*, *vrijĕme* prema ikavskomu *vrĭme*, ali dvosložni dugi jat pod dugim silaznim akcentom dobiva kratkosilazni naglasak na *i*, s time da vokal *ĕ* ostaje dug, dakle *grĭjĕh* prema ikavskome *grĭh*.«³ Takav prozodijski stilemni ostvaraj dugoga jata pod silaznim naglaskom, dakle *ijĕ*, bio bi prema ovom navodu i jedini kad je posrijedi neuzlazna intonacija refleksa jata. On jest stilemna stvarnost, pogotovu u slučaju kad se dugo *e* od jata nađe u posljednjem slogu određene riječi. Tako onda imamo likove koje Brozović navodi u stihovima Matoševe pjesme *Canticum canticorum*: *grĭjĕh*, *smĭjĕh*. Ne će biti suvišan još jedan takav primjer iz Mažuranićeva spjeva *Smrt Smil-age Čengića*:

Tĕr se lāsno rāstadoše s sŭncem
Zātočnĭci mrĭjĕt nāvĭknŭti.

No u istom djelu, samo petnaestak stihova prije, naći ćemo drugačiji prozodijski lik stilemnoga refleksa dugoga starohrvatskoga jata u istoj toj riječi:

Tŭrĕin rĕĕe, al mrĭjĕti
Za Hristovu vĭĕru svĕtŭ
Tĕško nije, tkŏ se zá nju bijĕ.

³ Vidi drugo djelo u bilješki 1.

Prva su dva stiha u metričkome planu pjesme trohejski osmerci, pa tako riječ *mrijéti* mora biti trosložna, a da bi se ostvario i trohejski ritam, trohejski raspored stopa, ne možemo ovdje primijeniti prozodijski lik *ije*, nego jednako dvosložni *ije*, ali sa silinom na završnom *e*, dakle: *ijê*. Ovdje je pogotovu važno da se likom *ijê* ostvari posljednja stopa kao trohej: $\sim\sim\sim\sim\sim\sim\sim\sim$. Ne bismo dakako poremetili ritam ni prozodijskim stilemnim likom *mrijéti*, a time bismo sačuvali razdiobni propis glede silaznoga tona, ali za to postoji veća zapreka: izrazita nesustavnost lika *mrijéti* u zapadnome novoštokavskom naglašavanju. Ostaje, dakle, jedina valjana mogućnost: prozodijski lik *ijê*, tj. *mrijêti*, kojim naši stihovi postaju pravi trohejski osmerci s hrvatskom prozodijom.

I u pjesmi *Tvoje oči* Muse Ćazima Ćatića naći ćemo prozodijski lik *ijê*:

Môj je život sôba támna i dubôka,
Gdjê bijêli rijétko zavirujû dâni —

Ti dvanaesterci zahtijevaju trosložno čitanje *bijêli* kao najprimjerenije ritmu u kojem je redosljed arza, tj. naglašenih slogova u cijeloj prvoj strofi 1, 3, 5...

Po prozodijskom modelu dvosložnoga *ijê* valja čitati i refleks jata u stihu pjesme Maka Dizdara *Zapis o lovu*:

Tê strâsnê lóvce ulòvih u nêvidivnê
kônce jâ Kòvâč Grûbâč
i vjêrno upísah i smjêrno nârisah
u ònê vèlê
u bijêle
u Kâmi.

Mislim da je za takvo čitanje trećeg i četvrtog stiha posve dovoljna naša spontana odluka pobuđena ritmom.

Dizdarovi su i sljedeći stihovi:

Osmijāvâh nasmijāvâh zasmijāvâh
I svê ôha i svê êha I nê spāvâh od smijêha

Tu bi se doduše moglo pretpostaviti i prenošenje naglasaka *ôd smijêha*, što bi

upućivalo na prvotnu sintagmu *od smijêha*. Može se pretpostaviti i to da je pjesnik odabrao drugi lik dublete: *smijêha*, no kako ga nije zapisao, ostavio je nama slobodu biranja. Ovdje je prilika da se istakne i jedna druga, za ovaj kontekst dosta važna stvar: bitno je naše spontano čitanje u skladu s današnjim prozodijskim refleksom, bez obzira na to što bi se eventualno moglo dokazivati kako je određeni pjesnik možda u danom slučaju imao kakav drugi naglasak. U tome smislu ostaje otvoreno i pisanje naglasaka onih imperfekata Dizdarove pjesme: valja li ih naglasiti po infinitivnom ili prezentskome naglasku. Ali za ovu našu svrhu to i nije bitno.

Navedimo još jedan primjer četvrtoga prozodijskog lika stilemnoga književnojezičnog refleksa starohrvatskoga dugog jata. Antun Barac u pjesmi *San o moru* ima ovaj katren:

Ûsnut! Zabòravit! Čjêlu pròšlòst grkû,
Sve nâpore, grîžnje, ùzalûdnâ bdijénja.
Svû smijêšnu ljûdskû bjesòmučnú tŕku,
Sve zânose, ùspjeh, vârke, ponižénja.

Premda bi se riječ *smijêšnú* mogla pročitati i tako, pa to ne bi remetilo ritma, ipak većina ispitanika čita *smijêšnú*. Jamačno liku *ijê* daje znatnu snagu spontana primjena jezičnog iskustva da je starohrvatski dugi jat pod silaznom intonacijom naglašen upravo dugosilaznim naglaskom.

Prema svemu izloženome, četiri su prozodijska lika stilemnoga staroga jata u hrvatskome književnom jeziku. Trofonemni slijed /i+j+ê/ može se, dakle, ostvariti u sljedećim prozodijskim inačicama: *ijê*, *ijê*, *ijê*, *ijê*.

Nameće se pitanje zašto nije dosad uzet u razmatranje taj četvrti lik pod silaznom intonacijom sa silinom na dugome *e*? Vjerojatno stoga što se takav lik protivi pravilu koje isključuje silazne naglaske u nepočetnom slogu. Premda takvo pravilo ima stanovitu snagu, ono ima i toliko iznimki u domaćim i, naročito, stranim riječima, da je teško održivo u prvotnoj mjeri i u nestile-

mnoj, neobilježenoj porabi, a kamoli u izrazito stilskoj službi kakva je ona u vezanom stihu i u strože ritmiziranom jezičnome izrazu.

Sve nam ovo razmatranje, mislim, dopušta zaključak da među dosadnja tri prozodijska lika stilemnoga refleksa staro-

hrvatskoga dugog jata treba uvrstiti i ovaj četvrti, to jest dvosložno *ijê*. Bez tog se prozodijskog lika hrvatsko pjesništvo ne može čitati bez natege.

Stjepan Vukušić

VIJESTI

PRECIZNIJE O SUFIKSIMA

–KINJA/–ICA

aš književnik Slobodan Novak pažljivo čita *Jezik* i kad je u prošleme broju u mojem članku »Tip *artistica* kao normativni problem« naišao na rečenicu »A najvažnije je naglasiti da nema ni jedne imenice sa –kinja koja danas ne bi mogla taj sufiks lako zamijeniti sa –ica« učinila mu se neprihvatljivom jer ima mnogo imenica kojima se sufiks –kinja ne može zamijeniti sufiksom –ica, i upozorio me na tu netočnost. Ima pravo. Ja sam mislio na imenice sa –kinja koje su tvorene od imenice m.r. sa završetkom –ant, –ent, –ist smatrajući da je to u surječju u kojem je napisano jasno. Sada vidim da nije pa rado javno prihvaćam navedenu napomenu.

Stjepan Babić

ČETVRTO DRŽAVNO NATJECANJE U POZNAVANJU HRVATSKOGA JEZIKA

d 13. do 15. svibnja ove godine održano je u Vodicama 4. državno natjecanje u poznavanju hrvatskoga jezika. Domaćin i organizator natjecanja bila je OŠ Vodice. Ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujemo

ravnateljici prof. Nadi Ivičin i svim profesorima i učenicima na dobroj organizaciji i ugodnom boravku.

Dok su učenici pisali testove, profesori- ma je akademik Babić održao predavanje o posvojnim pridjevima (Nema posvojnih pridjeva).

Četiri i nije baš broj kojim se obilježavaju obljetnice, ali je u ovom slučaju zanimljiv. Natjecanje je ovaj četvrti put ispratilo jedan naraštaj srednjoškolaca. I bilo je mnogo današnjih maturanata koji se već nekoliko puta natječu na državnom natjecanju.

Na tri dosadašnja državna natjecanja, u Osijeku, Zadru i Zaboku, sudjelovalo je 186 učenika, a na županijskim natjecanjima oko 2600. Na županijskim natjecanjima ove godine testove je pisalo oko tisuću učenika, dakle u ove četiri godine oko 3600 učenika prošlo je kroz posebnu pripremu nastave jezika.

Ove godine u Vodicama su se natjecala 63 učenika iz srednjih škola i 25 osnovnoškolaca. Ukupno 88 natjecatelja. Naime, od prošle godine natjecanje se proširilo i na 7. i 8. razred osnovne škole.

Svrha je ovog natjecanja promicati kulturu hrvatskoga jezika, ali i aktualizirati nastavu jezika u školama za koju smatramo da je u prosjeku ispod razine nastave književnosti.